

**SPOLOČENSKO-LITERÁRNY KONTEXT
OBNOVENÉHO SLNIEČKA,
ČIŽE
SLNIEČKO NAD VŠETKY HVIEZDY**

Ondrej Sliacky

SLIACKY, Ondrej: The Social and Literary Context of the New *Slniečko* Magazine, or Slniečko, the Brightest Star of All. In *Philologia*, vol. XXX n°1 (2020): 7–14.

Abstrakt: Článok rekognoskuje spoločensko-literárny kontext obnoveného Slniečka predovšetkým v normalizačnom období jeho existencie. Aj preto je jedným z cieľov príspevku zobjektívizovať hodnotovú úroveň Slniečka a tak prispieť k zrelativizovaniu mýtu o jednoznačnom umeleckom postavení časopisu v dejinách modernej slovenskej literatúry pre deti a mládež.

Kľúčové slová: časopis Slniečko, literatúra pre deti a mládež, hodnotová úroveň, Slniečko v období normalizácie

Abstract: The article deals with the socio-literary context of the new Slniečko magazine, especially in the normalization period of its existence. Therefore, one of the aims of the article is to objectify the value quality of Slniečko and thus contribute to the relativization of the myth of the unambiguous artistic position of the magazine in the history of modern Slovak children's and youth literature.

Keywords: Slniečko magazine, children's and youth literature, value quality, Slniečko magazine in the normalization period

Pod avizovaným názvom som ako zostavovateľ napísal úvod k monografii *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej literárnej kultúry* (Sliacky, O. a kol. 2017). Predmetom analýzy menovanej monografie bolo Slniečko, najvýznamnejší detský časopis v období klasickej fázy slovenskej detskej literatúry. Ten istý názov využívam i teraz, keď som sa podujal uviesť monotematické číslo časopisu *Philologia*. A hoci si pritom

vypožičiavam ten istý názov, nejde o mechanický odkaz na klasické slovenské príslovie. V pofebruárovom období, v ktorom došlo k likvidácii demokratického systému, aký u nás existoval (i napriek mnohým tragickým excesom, predovšetkým sociálneho rázu) v medzivojnovom období, na slovenskom nebi postupne začali zhasínať betlehemske hviezdy a zažihali sa hviezdy päťcípe (literárne nebo, i to klenúce sa nad Slniečkom, nevynímajúc). Bývalý slogan slovenských osvietenských vzdelancov, že všetko sa začína od detí, kostolníci, ktorí ešte nedávno miništrovali čiernemu režimu, pochopili po svojom. Húfne sa poprezliekali do montérok robotníckej triedy, a aby nových mocných presvedčili o svojej lojalite, všetkým „jezuliatkam“ považovali na krky slučky z červených šatiek. Škrtenie slovenských detí sa mohlo začať. A nielen detí.

Jednou z inštitúcií, ktorá pocítila zásah novej štátnej moci, bola Matica slovenská a v nej tí, ktorí roky časopis Slniečko utvárali. Po Kolomanovi Geraldinim, ktorý sa skompromitoval sympatiami k ľudáckemu režimu, poverila povojnová Matica slovenská vedením dovtedy najobľúbenejšieho slovenského detského časopisu mladého referenta s beletristickými ambíciami Jozefa Telgárskeho. Podľa tiráže 1. čísla zodpovedným redaktorom časopisu sa stal Štefan Pasiar. Nová redakcia Slniečka sa okamžite dištancovala od totalitárskych praktík ľudáckeho režimu. Konkrétne tak, že svojim čitateľom pripomenula povstanie proti nemeckému fašizmu a jeho domácim prisluhovačom: „Keď ste sa vlni chystali do školy a súčasne túžobne čakali prvé číslo Slniečka, slovenský národ povstal so zbraňou v ruke proti svojmu najväčšiemu nepriateľovi. Spomínate si na to nadšenie, s ktorým vaši bratia a otcovia chápali sa zbrane a šli do boja. Spomínate si, akou radosťou plesali vaše srdcia nad úspechmi a hrdinstvami našich vojakov a partizánov proti presile vrahov. Spomínate si a spomínajte večne na jeden z najslávnejších úsekov našich dejín, keď Slovač ukázala svetu, že za slobodu vie aj umierať.“ (Slniečko, 18, 1945/46, č. 1, s. 2)

Publicistický pokus upriamiť pozornosť detí na spoločenskú realitu však redakcia povojnového Slniečka nedokázala uskutočniť v umeleckej polohe. Objavenie sa nových autorov nezaťažovaných ľudáckymi maniermi nebolo totiž tvorivým generačným nástupom. Mladí autori (Rudo Moric, Elena Čepčeková, Zlatko Klátik), resp. autori „zánovní“, Ján Číž a iní, ktorí mali nahradiť skompromitovaných, resp. už tvorivo neproduktívnych autorov, boli v tom čase, povedané s J. C. Hronským, len „pisateľmi“, nie spisovateľmi. Tento patový stav sa Slniečko za redakcie Jozefa Telgárskeho, Márie Rázusovej-Martákovovej a Jozefa Horáka usilovalo prekonať jednak svojou tradičnou výchovou detí k národnému povedomiu a jednak konjunktúrnymi témami korešpondujúcimi s nastupujúcou pofebruárovou ideológiou. Prvú tematicko-ideovú líniu autorsky reprezentoval najmä Jozef Horák (v 20. ročníku, 1947/48, publikoval na pokračovanie historizujúcu poviedku tematizujúcu štúrovské národné hnu-

tie *Bubeník otca Hurbana*), Mária Rázusová-Martáková a Dominik Štubňa-Zámostský, druhú predstavovali publicistické a beletristické texty zo sovietskej ruskej detskej literatúry (Bianki, Il'jin, Pantelejev, Nosov). Pôvodná tvorba, ktorá by umeleckým spôsobom konfrontovala detskú idealitu s totalitnou ideológiou, v Slniečku absentovala. V tomto ohľade nešlo však o jav typický len pre Slniečko. Bol to stav, v ktorom sa nachádzala celá povojnová detská literatúra.

Zlikvidovanie Slniečka štátnou mocou roku 1950 však s touto skutočnosťou nesúviselo. Bol to represívny politický akt nového systému, ktorý mal vytvoriť podmienky na vznik takej detskej žurnalistiky a literatúry, pomocou ktorej bude možné vychovávať oddaných stúpencov antidemokratického režimu.

Úvahy o zrušení Slniečka, ale i Priateľa dietok, popri Slniečku druhého najrozšírenejšieho časopisu pre deti v 30. a 40. rokoch 20. storočia, sa začali objavovať hneď po komunistickom puči vo februári 1948. Vtedy v straníckych štruktúrach poverených utváraním a presadzovaním novej výchovnej doktríny sa zrodila myšlienka zrušiť Slniečko a iné časopisy spojené s predchádzajúcimi režimami – demokratickým i totalitno-l'udáckym – a namiesto nich podľa sovietskeho vzoru vytvoriť sústavu manipulatívnych pionierskych časopisov. V prvej fáze tejto likvidácie, korešpondujúcej s brutálnou likvidáciou demokratických a náboženských inštitúcií dospelých, stranícko-štátne orgány ešte hľadali formálne zámienky, ktoré by ich likvidačné akty zlegalizovali. Medzi listami Administratívneho archívu Matice slovenskej (ďalej len AAMS) sú aj dokumenty z rokov 1946 – 1949, v ktorých sa pod registračným číslom 1241 nachádza list Jozefovi Horákovi. Vtedajší šéfredaktor Slniečka je v ňom vyzvaný, aby sa vyjadril k bájke Pavúk, ktorá vyšla v 10. čísle Slniečka (roč. 21, 1948/49, s. 154 – 156). Skôr než sa tak stalo, tlačový dozor zhabal celý náklad inkriminovaného čísla (Kopál 1970). Odpoveď Jozefa Horáka nie je známa, z jeho bájky, v ktorej pavúk tká sieť, aby do nej pochytal odpudivý hmyz, vyplýva, že ide o typickú bájku, nie o politickú alúziu na mocenské praktiky utvárajúceho sa totalitného systému. Na prvý pohľad je jasné, že ide o účelovú interpretáciu bájky, ktorá mala poslúžiť straníckym cenzorom ako dôvod likvidácie Slniečka. Nešlo totiž o bájku, šlo o Slniečko. Boľševickí Koniášovia nehodili však Slniečko do pofebruárového ohňa, v ktorom už horeli tisíce vzácných zámockých a kláštorných tlačí. Usilovali sa zachovať dekórum a navrhli Matici zlúčiť Slniečko s novoutvorenými straníckymi detskými časopismi – Ohníkom a Zorničkou. Vyplýva to z listu Povereníctva informácie a osvetu v Bratislave č. 6455/48-III/2 zo dňa 19. 12. 1948. K tomuto listu podľa informácie Jána Kopála (1970, 45–46) je priložený odpis listu Matice slovenskej Povereníctvu školstva a osvetu v Bratislave, posledného obranného aktu matičného Slniečka. Keďže ide o výnimočný dokument, preberám ho v autentickom znení:

„Slniečko až do r. 1948 bolo jediným laickým časopisom pre deti, vychodiacim od r. 1927. Je uprostred 21. ročníka. Roku 1945 hneď po oslobodení podarilo sa ho zavčasu obnoviť i graficky upraviť viacfarebnými ilustráciami v celom čísle. Bolo jediným časopisom pre deti v školách, nahrádzalo čítanky, najmä na navrátenom území, vykonalo veľkú propagačnú úlohu v presídlenej akcii v Maďarsku ap. Cezeň dostávali deti v cudzine i doma prvý styk s tlačeným slovom po oslobodení. Náklad vystúpil na 60 000 exemplárov. Mohli sme preto časopis vystrojiť výtvarne tak, ako nikdy u nás nebolo a s miernym predplatným. Aktivizovalo Matici slovenskej všetky jej vedecké zborníky, ba umožnilo založenie ľudovýchovného časopisu Matičné čítanie od 1. 1. 1946, ktoré bolo v prvých dvoch rokoch tiež vysoko pasívne.

Matica slovenská je a ostáva spolkom dobrovoľného členstva, Slniečkom odchovala si množstvo budúcich členov. Dnes už množstvo tisícov členstva s MS je spojené od útleho detstva. Tento moment nie je nedôležitý ani dnes, keď sa má činnosť MS rozvinúť podľa chystaného zákona.

Od septembra 1948 vydáva Štátne nakladateľstvo pre tú istú detskú čitateľskú obec štyri nové časopisy. Neboli by sme proti dohode, aby Slniečko ostalo ako jeden z nich (i keď to nemuseli byť hneď štyri časopisy), no začali vychodiť. Ako by Slniečka ani nebolo a tento najstarší, najpopulárnejší, najrozšírenejší a najkrajší detský časopis stal sa prebytočným a MS dostala príkaz, že sa má zlúčiť od 1. I. 1949 s časopismi Zornička a Ohník (podč. O. S.), vydávanými Štátnym nakladateľstvom od sept. 1948. Technicky je to nemožné 1. januárom, keďže Slniečko je uprostred ročníka. Môže iba zaniknúť a MS stratí zisky finančné a najmä mravný vplyv na desiatky tisíc detí, z ktorých mohla mať v budúcnosti oveľa prítulnejšie kádre pre osvetovú činnosť v teréne. Pritom ideová stránka je zaručená i u nás a nijako by sme sa neboli priečili, aby mal na časopis vplyv i Štátny pedagogický ústav.

Správa MS prosí, aby sa vec Slniečka uvážila znovu a našlo sa riešenie, ktoré ho proste nevyradí zo života.“ (Kopál 1970, 45–46)

Povojnová správa Matice slovenskej teda „poprosila“ štátnu moc, aby brala ohľad na deti. Pravdaže, okrem toho, že sa týmto zúfalým aktom ponížila, nedosiahla nič. Tým, že nesúhlasila so zlúčením Slniečka s novozaloženými detskými časopismi, vyniesla nad ním ortieľ. Slniečko zaniklo a samotná Matica sa čoskoro zmenila na výchovno-osvetársku inštitúciu. Paradoxné pritom je, že skrytá likvidácia detského časopisu vychádzajúceho z kresťansko-národných hodnôt nebola v jeho histórii žiadnou novinkou. O podobný zásah sa pokúsil už ľudácky režim v roku 1939, keď Matici slovenskej navrhol zlúčiť jej časopis s existujúcimi detskými periodikami, predovšetkým s konzervatívno-konfesionálne ladeným Priateľom dietok. Z výskumu Jána Kopála (1970, 43), ktorý vo svojej monografii uvádza list z AAMS od MUDr. E. Izáka, riaditeľa ČSČK

v Martine, J. C. Hronskému zo dňa 10. 1. 1939 a záznam o porade tajomníka Matice slovenskej J. C. Hronského o vydávaní časopisu Slniečko zo dňa 9. 8. 1939, vyplýva, že J. C. Hronský, šéfredaktor Slniečka a od roku 1940 správca Matice slovenskej, tento štátnoinštitucionálny likvidačný zámer postrehol a odmietol ho. Poukázal pritom na bohaté tradície časopisu a na jeho čitateľskú obľúbenosť na Slovensku i medzi slovenskou komunitou v zahraničí. Zdôraznil, že „články a obrázky zo Slniečka preberajú časopisy pre deti v Nemecku, Japonsku, Číne, Juhoslávii i Amerike“ (tamže), čím Slniečko plní významnú kultúrnu misiu doma i v zahraničí. I to bol jeden z dôvodov, prečo by Slniečko nemalo zaniknúť.

Hronského argumenty na „zjednocovateľov“ zapôsobili. Slniečko si svoju „zvrchovanosť“ uchránilo. Načas. Po zlikvidovaní „ľudovodemokratickým“ systémom v roku 1950 na dlhých dvadsať rokov prestalo vychádzať. Jeho čas nastal až v čase pokusu demokratizovať komunistický režim, keď v roku 1969 začalo v Mladých letách vychádzať Slniečko nazývané na odlišenie od matičného obnovené. Keďže v tom čase riaditeľom centralizovaného vydavateľstva, ktoré sa stalo garantom formujúcej sa modernej literatúry pre deti a mládež, bol spisovateľ Rudo Moric, autor kultovej knihy detskej literatúry *Z poľovníckej kapsy* (1955), postupne sa ustálil názor, že to bol on, kto inicioval obnovenie Slniečka. Rudo Moric patril k autorom, ktorí začínali v matičnom Slniečku. Desaťročia rozšírený názor, že to bol on, ktorý ho v 60. rokoch obnovil, je však mýtus. V tom čase (1959 – 1978) členom vedenia Mladých liet bol právnik Dušan Roll, ktorý svoju manažérsku kariéru začínal v martinskej Osvete. V roku 2018, keď ma začala zaujímať genéza obnoveného Slniečka, získal som od Dušana Rolla túto informáciu: „Moje medzivojnové detstvo bolo ovplyvnené detskými knihami a najmä časopisom Slniečko, ktoré môj otec, bankár, ako člen dozornej rady vtedajšej Matice dostával... v roku 1969, keď ešte nebola tvrdá normalizácia, navrhol som Rudovi Moricovi, aby sme obnovili vydávanie Slniečka.“ (podč. O. S.)

Rudo Moric tieto slová už nikdy nepotvrdí ani nevyvráti. Nemám však dôvod Dr. Dušanovi Rollovi, dvojnásobnému prezidentovi Medzinárodnej únie pre detskú knihu IBBY a predsedovi poroty na udeľovanie Ceny H. Ch. Andersena, neveriť. Už aj preto nie, že tým sa zásluhy Ruda Morica o Slniečko, o jeho zachovanie i v turbulentných časoch normalizácie neproblematizujú. Historickým faktom však naďalej zostáva, že nie on, ale Dušan Roll inicioval obnovu Slniečka. Nepochybné však je, že ak sa Mária Ďuríčková, dlhoročná redaktorka Mladých liet, stala roku 1969 šéfredaktorkou obnoveného Slniečka, stalo sa tak nesporne s Moricovým súhlasom. Tým bolo Slniečko zverené do rúk talentovanej autorky, ktorá sa spolupodieľala na vytvorení moderného typu umeleckej detskej beletristiky, spisovateľky s neuveriteľným zmyslom

pre čistotu jazyka, brilantnej rozprávačky, ktorá dovtedajší výchovný koncept detskej knihy zmenila na koncept etický a národný. I preto obnovené Slniečko koncipovala na spôsob Hronského, žánrovo preferujúc ľudovú slovesnosť, z nej predovšetkým rozprávku a povesť. Z odstupu času zdanlivo nič výnimočné. A predsa. Celé päťdesiate roky bol J. C. Hronský pre existujúci režim neprijateľný. Bol to emigrant, vyjadrené dobovou rétorikou, potenciálny nepriateľ obnovenej ľudodemokratickej Československej republiky a jej pracujúceho ľudu. A hoci sa jej komunistickí vodcovia dištancovali od Benešovho čechoslovakizmu, jeho kriminalizáciu Hronského ako „vojnového zločinc“ si osvojili. Publikovanie Hronského bolo tabu, takže zásluhou Márie Ďuričkovej bolo to práve obnovené Slniečko, ktoré niekoľko rokov pred publikovaním Hronského beletrie pre dospelých uviedlo Hronského späť do literatúry. Jedinečný edičný čin Ďuričkovej, ktorý historici literatúry pre dospelých prehládajú, je významnejší o to viac, že sa udial už v 60. rokoch 20. storočia. Návrat Hronského do literatúry bol Ďuričkovej záslužný spoločensko-kultúrny čin. Jej zásluhou sa nová generácia detí mohla stretnúť s autorom, ktorý bol literárnym fenoménom ich starých rodičov. A práve oni privítali obnovenie Slniečka i jeho návrat k folklórno-národným témam. Prispela k tomu Mária Ďuričková, ktorá obnovené Slniečko začala koncipovať ako rodinný časopis. Jej koncept zabezpečil, že Slniečko malo astronomický náklad vyše 60 000 výtlačkov. Nikdy potom už takýto náklad nedosiahlo. Naopak, v čase nastupujúcej normalizácie začal jeho náklad rapidne klesať. Tzv. zväzacke periodiká sa s konkurenciou Slniečka vyrovnávali totiž ťažko a robili všetko preto, aby ho ideovo zdiskreditovali. Na programe dňa bolo dosiahnuť jeho zrušenie. Aby tomu Rudo Moric zabránil, odvolal jeho šéfredaktorku.

Riaditeľ Mladých liet, ktorý Ďuričkovú, vdovu po povstaleckom martýrovi Jánovi Masarykovi, za šéfredaktorku inštaloval, to neurobil z vlastného rozhodnutia, ale po porade so stranickou organizáciou Mladých liet. Paradoxné je, že tento akt, po ktorom vzápätí nasledovalo prepustenie Ďuričkovej z Mladých liet, nesúvisel so Slniečkom. Súvisel s proskribovanou knihou českého kunsthistorika Václava Huňáčka *Naša republika*, ktorá vyšla v Mladých letách r. 1969. Mária Ďuričková k nej napísala emotívny úvod, v ktorom sa prihlásila k reformným hodnotám „slovenskej jari“. Ideológovia normalizácie, pravdaže, o knižke nemali ani tušenia. Dozvedeli sa o nej pričinením „kultúrnych“ konfidentov, a hoci nešlo o žiadnu protištátnu publikáciu, Mária Ďuričková (tak ako vtedy najvýznamnejší kritik a historik detskej literatúry, redaktor Dr. Ján Poliak) musela z Mladých liet odísť. V prospech Ruda Morica svedčí, že vyhodenie Ďuričkovej z Mladých liet nebolo pre ňu existenčne likvidačné (i keď mentálne ju to traumatizovalo do konca života). Mladé letá naďalej, pravda, v regulovanej periodicite, vydávali jej diela, pričom vďaka designovanému šéf-

redaktorovi básnikovi Jánovi Turanovi, ktorý v Mladých letách pracoval na pozícii vedúceho redakcie pôvodnej tvorby, stala sa kmeňovou autorkou obnoveného Slniečka.

Ján Turan neotvoril však Slniečko len Ďuričkovej. „Zaručil sa“ i za iných autorov, ktorí sa dostali do nemilosti normalizačných inkvizítorov. Jedným z nich bol talentovaný básnik Štefan Moravčík. Popri Miroslavovi Válkovi, Ľubomírovi Feldekovi, Milanovi Rúfusovi, Jánovi Navrátilovi a o niečo neskôr mladom Danielovi Hevierovi sa tak vďaka Turanovmu Slniečku (do ktorého Rudo Moric pred normalizačnými „čističmi“ ukryl aj autora tohto príspevku) mohol významnou mierou podieľať na formovaní detského aspektu, tvorivého konceptu modernej poézie pre deti. Tento fakt by naznačoval, že normalizačné Slniečko sa od dobových pseudohodnot dištancovalo. Lenže skutočnosť je i tentoraz trochu iná. Slniečko napriek tomu, že sa vydalo cestou kompromisu, čo príliš jeho redakciu (Turan – Sliacky) v očiach porevolučných demokratov nectilo, sa stále viac a viac stávalo terčom normalizačných útokov. Ministerstvo školstva ho dokonca na začiatku 70. rokov vyradilo zo zoznamu odporúčanych školských časopisov, čím ho odstrihlo od jeho základnej odberateľskej bázy. Týmto rozhodnutím náklad Slniečka enormne poklesol. Vďaka národne orientovaným učiteľkám, ktoré napriek ministerskému zásahu Slniečko ďalej pre svojich žiakov objednávali, však časopis nezanikol. Aby sa tak predsa len nestalo, redakcia i naďalej pristupovala na svoj kompromis – dajte cisárovi, čo je cisárovo, a Bohu, čo je Božie. V prvom prípade sa to prejavilo publikovaním prozaických textov Jána Štiavnického, autora, ktorého tak tvorba pre deti, ako aj tvorba pre dospelých na začiatku 70. rokov sa vyznačovala ideologickým didaktizmom, podporovaným straníckou doktrínou. Štiavnický, slušný človek, ktorý v medziach možností ako vedúci literárno-dramatického vysielania v košickom štúdiu Československej televízie poskytoval publikačný priestor i proskribovaným autorom, patril ku kľúčovým autorom v „znormalizovanom“ Slniečku. I táto skutočnosť mýtus o jednoznačnej umeleckej úrovni obnoveného Slniečka značne relativizuje. Ďalší vývin (druhá polovica 80. rokov 20. storočia) ikonického časopisu, zameraného už na publikovanie talentovaných básnikov a prozaikov, predovšetkým však preferovanie modernej literatúry faktu, ktorá sa v rozpore s normalizačným socialistickým internacionalizmom sústredila na historicko-vlastenecké témy (Faithová 2017), však tento mýtus opäť oživujú. V 80. rokoch 20. storočia Slniečko totiž rezignovalo zo svojej stratégie nelichotivého kompromisu a namiesto „cisárovo“ začalo detským čitateľom predkladať len to „Božie“.

Literatúra

- FAITHOVÁ, Eva. 2017. Literatúra faktu v časopise Slniečko. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., 109–140. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- KOPÁL, Ján. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: SPN.
- SLIACKY, Ondrej a kolektív. 2017. *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej literárnej kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

prof. PhDr. Ondrej Sliacky, CSc.
Jura Hronca 20
841 02 Bratislava
o.sliacky@gmail.com